

ТЕРИТОРІАЛЬНА КОМПЕТЕНЦІЯ НОТАРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ГОЛОВНИХ ЗАСАД ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Здійснено порівняльний аналіз законодавчого регулювання територіальної компетенції державних нотаріальних контор Української РСР та незалежної України. Залежно від видів органів, які уповноважені на вчинення нотаріальних дій, виокремлено чотири групи територіальної компетенції. Надано авторське визначення поняття територіальної компетенції нотаріальних органів.

Виокремлено сім груп видів нотаріальних дій, які підлягають обов'язковому вчиненню державними та приватними нотаріусами у межах нотаріального округу.

Ключові слова: державний нотаріус, нотаріальний округ, територіальна компетенція нотаріальних органів, приватний нотаріус.

Постановка проблеми. Питання діяльності органів нотаріату, нотаріального законодавства було предметом більшості досліджень українських вчених. Однак у напрацюваннях зазвичай розглядалася територіальна компетенція нотаріусів, а от територіальну компетенцію органів квазінотаріату (осіб, уповноважених на посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених заповітів та довіреностей відповідно до ст.ст. 40, 40-1 Закону України «Про нотаріат», посадових осіб органів місцевого самоврядування, Консульських установ держави Україна) проаналізовано недостатньо.

Стан дослідження. Питання провадження нотаріальної діяльності в Україні досліджували низка вітчизняних вчених, зокрема: В. В. Баранкова, М. М. Дякович, Л. В. Єфіменко, В. В. Комаров, О. І. Нелін, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, В. М. Черниш, К. І. Чижмарь та багато інших. У працях названих науковців розкриваються здебільшого загальні питання нотаріальної діяльності та недостатньо приділено уваги аналізу законодавства щодо територіальної компетенції органів нотаріату. Зокрема доволі актуальним є питання територіальної компетенції органів квазінотаріату.

Метою статті є: проаналізувати норми нотаріально-процесуального законодавства в частині регулювання територіальної компетенції нотаріальних органів в Україні; відобразити накопичення

історико-правових знань щодо компетенції органів, уповноважених на вчинення дій, в тому числі прирівняних до нотаріального посвідчених, а також запропонувати пропозиції щодо удосконалення законодавства у цій сфері.

Методологічною основою дослідження стали і загальнотеоретичні, і спеціальні методи, зокрема порівняльно-правовий та діалектичний методи.

Виклад основних положень. Важливе місце у провадженні нотаріальної діяльності всіх часів займали питання територіальної компетенції нотаріальних органів. Наприклад, вказане питання в Австрійській імперії було законодавчо врегульовано: «Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка». Відповідно до § 8 вказаного Порядку офіційна діяльність нотаріуса поширюється на весь округ суду першої інстанції, для якого він призначений [1].

Рішенням Міністерства юстиції визначалися кількість нотаріусів у кожному окрузі та офіційні місця його розміщення, за поданням нотаріальної палати. Розгляд питання щодо збільшення або зменшення кількості нотаріальних посад в окрузі, а також щодо перенесення офіційного місця знаходження в інше місце, погоджувалося із нотаріальною палатою [2, с. 88].

На думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси територіальна компетенція – це розмежування кола дій між нотаріусами та іншими посадовими особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, з урахуванням території їх діяльності або з урахуванням винятків, які передбачені у Законі щодо місця вчинення конкретної нотаріальної дії [3, с. 347].

Варто зазначити, що і в Законі УРСР «Про державний нотаріат» від 25 грудня 1974 року (стаття 17), і в Законі України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року (стаття 41) законодавцем було врегульовано лише питання місця вчинення нотаріальних дій.

Вважаємо за необхідне нагадати, що ще за часів Радянської України у місті кожна з нотаріальних контор була закріплена за певним районом. Наприклад, у місті Львові Перша львівська державна нотаріальна контора обслуговувала громадян Ленінського району, Друга львівська – залізничного району, Третя львівська – Шевченківського району, Четверта львівська – Червоноармійського району, П'ята львівська – Радянського району міста. Тобто, державні нотаріуси державних нотаріальних контор вчиняли нотаріальні дії лише для громадян того району, який був за ними закріплений. Така ж практика продовжена і в незалежній Україні.

Прийняття Закону України № 6134-VI від 1 жовтня 2008 року «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» [4] прийнято вважати «революцією» в нотаріальній діяльності. Серед інших питань, законодавцем введено в обіг поняття нотаріального округу шляхом доповнення Нотаріального закону статтею 13-1 «Нотаріальний округ». У цій статті законодавцем визначено поняття нотаріального округу як територіальної одиниці, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якої знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса. Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. Водночас у містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста [5, с. 168].

Залежно від видів органів, які уповноважені на вчинення нотаріальних дій, а також дій прирівняних до нотаріально посвідчених, на нашу думку, можна виокремити такі групи територіальної компетенції:

1. Територіальна компетенція державних та приватних нотаріусів

Особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, самостійно вибирає нотаріальний округ, в якому бажає здійснювати нотаріальну практику шляхом подання заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності за певною адресою до Головного територіального управління юстиції у відповідній області. У виданому приватному нотаріусу управлінням юстиції реєстраційному посвідченні обов'язковими реквізитами є: назва Головного територіального управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові приватного нотаріуса, назва нотаріального округу. Зазначимо, що конкретна адреса розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса зазначається в додатку до реєстраційного посвідчення. У разі зміни адміністративно-територіального поділу України, в результаті якого розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса увійшло до іншого нотаріального округу, нотаріальна діяльність відповідних нотаріусів повинна бути зареєстрована в цьому нотаріальному окрузі. У цьому разі виникає питання збереження нотаріальних документів (залишати на зберіганні в нотаріуса чи передавати до державного нотаріального архіву), оскільки старе реєстраційне посвідчення анулюється та видається нове.

Загальновідомо, що нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Нотаріальним

Законом. Однак встановлення нотаріального округу для обслуговування нотаріуса не можна ототожнювати з неможливістю вчиняти нотаріальні дії для осіб з іншого нотаріального округу та громадян інших держав та осіб без громадянства.

На думку М. Дякович, встановлення законом нотаріального округу, тобто меж нотаріальної діяльності нотаріуса, дає можливість не тільки рівномірно розподілити навантаження нотаріусів, але й ефективно здійснювати керівництво державними нотаріальними конторами та контроль за здійсненням нотаріальної діяльності, узагальнювати нотаріальну практику, вести нотаріальну статистику, впорядковувати архіви, забезпечити ефективну охорону прав та інтересів осіб, які звертаються до нотаріуса [6, с. 72].

Нотаріальні дії вчиняються у приміщенні державної нотаріальної контори, приміщенні приватного нотаріуса у визначеному нотаріальному окрузі, відповідно до реєстраційного посвідчення, виданого нотаріусу Головним територіальним управлінням юстиції в області чи в місті Києві.

Однак на практиці виникають проблемні питання щодо територіальної організації нотаріальної діяльності в роботі державних нотаріальних контор держави. Наприклад, у 2018 році у Львівській області є вакантними понад десять посад державних нотаріусів та завідуючих державними нотаріальними конторами, тому гостро стоїть питання виконання нотаріальних повноважень державними нотаріальними конторами в деяких районах області. Відтак виконання обов'язків з вчинення нотаріальних дій покладається на інших державних нотаріусів відповідно до наказів начальника Головного територіального управління юстиції у Львівській області. Наприклад, виконання обов'язків завідувача Турківської державної нотаріальної контори (надалі днк) покладено на завідувача Самбірської держнотконторою, відповідно, Бориславської держнотконтори – на завідувача І Дрогобицької, Соснівської – на завідувача Великомоствиської днк, Бродівської – на завідувача Буської днк, Трускавецької – на завідувача Стрийської днк, Мостиської – на завідувача Городоцької днк, Радехівська – на завідувача Червоноградської днк.

У разі вчинення нотаріальних дій не за місцем розташування нотаріальної контори, а в приміщенні іншої нотаріальної контори (яка виконує обов'язки), на нашу думку, можна ставити питання про визнання правочину (для якого встановлено певне місце посвідчення) не дійсним.

2. Територіальна компетенція посадових та службових осіб, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, прирівняних до но-

таріально посвідчених, відповідно до статей 40, 40-1, 78 Закону України «Про нотаріат»

Ми погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, що керуючись ст. 40 Закону України «Про нотаріат», прив'язка місця вчинення нотаріальної дії обмежена конкретним приміщенням або певною територією, зокрема, приміщення і територія лікарні, госпіталю, де на лікуванні знаходиться особа щодо якої вчиняється така нотаріальна дія, як посвідчення заповіту. Водночас можуть посвідчуватися заповіти лише хворих, які перебувають на лікуванні, але медичний персонал, який має вільний вихід за межі лікарні, не може посвідчувати заповіти у зазначених посадових осіб. Для військовослужбовців вихід, а надто виїзд з військової частини обмежений, тому їм надано право посвідчувати довіреності навіть на нерухоме майно у командирів військових частин за умови, що в пунктах їх дислокації немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії. Але ж члени їх родин не обмежені в можливості покидати військову частину і пункт її дислокації, тому вони здатні виїхати в населений пункт, де є нотаріуси [3, с. 348–349].

Довіреності військовослужбовців посвідчують у приміщеннях військових частин, установ або військових навчальних закладах. Довіреності, заповіти та засвідчення підпису особи (статті 40, 40-1 Закону) посвідчують та засвідчуються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [3, с. 348].

3. Територіальна компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса зауважують, що з аналізу п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону може скластися помилкове враження про те, що довіреності посадових осіб органів місцевого самоврядування і, відповідно, їх повноваження нижчі за правовим значенням, ніж довіреності, припустим, посвідчені командирами (начальниками) військових частин, з'єднань, установ, тощо (п. 2 ч. 2 ст. 40 Закону). Дійсно, тут є певна непослідовність законодавства, оскільки посадовим особам органів місцевого самоврядування за сучасною концепцією дозволяється навіть видавати свідоцтво про право на спадщину, тобто нерухоме майно і обмежується їх компетенція щодо посвідчення довіреностей на управління і розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами тощо. Отже, громадянам потрібно буде їхати в населені пункти, де є нотаріуси [3, с. 349].

4. Територіальна компетенція консульських установ та дипломатичних представництв України. Щодо консульських установ та дипломатичних представництв, то нотаріальні дії вчиняються у

приміщеннях цих установ, а якщо нотаріальна дія вчиняється поза межами установи, то вона має бути вчинена в межах консульського округу. Наприклад, на сайті відділення посольства України в Німеччині зазначено: Межі консульського округу: Компетенція Відділення Посольства України у м. Бонні розповсюджується на федеральні землі: Північний Рейн-Вестфалія [3, с. 349–350].

На нашу думку, слід виокремити сім груп видів нотаріальних дій, які обов'язково повинні бути вчинені в межах нотаріального округу.

Вчинення вказаних нотаріальних дій є обов'язковим в таких випадках:

1. При оформленні спадщини:

– нотаріус за місцем відкриття спадщини за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю ініціативою, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, – посадова особа органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, вживають заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави (стаття 60 Нотаріального Закону);

– про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців, а в разі переходу майна за правом спадкоємства до держави – відповідні фіскальні органи (стаття 65 Закону України «Про нотаріат»);

– свідоцтво про право на спадщину на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (стаття 66 Закону України «Про нотаріат»);

– свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (стаття 71 Нотаріального Закону).

2. Придбання жилого будинку (квартири) з прилюдних торгів оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням будинку (квартири) шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання жилого будинку (квартири). Якщо торги не відбулися, свідоцтво про придбання жилого будинку (квартири) видається стягувачеві. Придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням цього нерухомого майна шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання нерухомого майна (стаття 72 Закону України «Про нотаріат»).

3. Посвідчення правочинів щодо відчуження, іпотеки житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки,

іншого нерухомого майна, а також правочинів щодо відчуження, застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї зі сторін відповідного правочину (стаття 55 Нотаріального Закону).

4. Накладення заборони відчуження за місцем розташування жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи місцем розташування земельної ділянки, або за місцезнаходженням однієї із сторін правочину (стаття 73 Закону України «Про нотаріат»).

5. Прийняття у передбачених законодавством України випадках від боржника в депозит грошових сум і цінних паперів для передачі їх кредитору за місцем виконання зобов'язання (стаття 85 Нотаріального Закону).

6. Вчинення нотаріусом морського протесту в порту України на підставі заяви капітана судна про морський протест, якщо в період плавання або стоянки судна мала місце подія, що може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог (стаття 94 Закону України «Про нотаріат»).

7. Вчинення нотаріальних дій із застосуванням правил міжнародного договору, у випадку, якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що їх містить законодавство України (стаття 103 Закону України «Про нотаріат»).

На думку М. М. Дякович, також до обмеження на вчинення вказаних нотаріальних дій, крім зазначених, відносяться обмеження, які встановлено статтею 9 Закону України «Про нотаріат». Нотаріус та посадова особа органу місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників цієї нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, або працівників цього виконавчого комітету. Посадові особи органу місцевого самоврядування не вправі вчиняти нотаріальні дії також на ім'я і від імені цього виконавчого комітету. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються в будь-якій іншій державній нотаріальній конторі, у приватного нотаріуса чи у виконавчому комітеті іншої сільської, селищної, міської Ради народних депутатів. Посадові особи, перелічені у статті 40 цього Закону, не вправі посвідчувати заповіти та доручення на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка або своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей,

онуків, діда, баби, братів, сестер). Нотаріальні та прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, є недійсними [7].

Зауважимо, що у зазначеній статті не йдеться про обмеження на вчинення нотаріальних дій консульськими установами України. Варто нагадати, що у частині четвертій статті 22 Закону Української РСР «Про державний нотаріат» законодавцем зазначено, що «у відповідності із Законом СРСР «Про державний нотаріат» консульські посадові особи не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я та від імені свого подружжя, його та своїх родичів по прямій лінії» [8].

Беручи до уваги тему нашої статті, зазначимо, що обмеження у праві вчинення нотаріальних дій для вказаних осіб врегульовано статтею 49 Консульського статуту України, затвердженого указом Президента України від 2 квітня 1994 року за № 127/94. Так, консул не може вчинювати нотаріальні дії, в тому числі заповіти, на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), її (його) і своїх родичів по прямій лінії.

Висновки. Територіальна компетенція нотаріальних органів – це встановлене чинним законодавством України розмежування кола вчинюваних нотаріальних дій між нотаріусами (державними, приватними) та іншими органами квазінотаріату, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, які прирівнюються до нотаріально посвідчених, з урахуванням нотаріального округу або території їх діяльності, зокрема з урахуванням винятків щодо обов'язкового місця вчинення певних видів нотаріальних дій.

Пропонуємо доповнити статтю 9 Закону України «Про нотаріат» в частині обмеження на вчинення нотаріальних дій консульськими установами України.

На нашу думку, дотримання правил територіальної компетенції органами нотаріату та квазінотаріату призведе до скорочення судових спорів, в тому числі спорів, які виникають під час оформлення спадщини на підставі заповітів, посвідчених з порушенням статті 13-1 Закону України «Про нотаріат».

1. Австрійське нотаріальне Положення 25 липня 1871 р. *Вісник Законів Державних для Королівств и Країв в Державной Думе заступлених*. XXXII. Ч. 75. С. 160–203.

2. Долинська М. С. Нотаріат та нотаріальне законодавство на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини (на прикладі Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1971 року). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 3. С. 85–99.

3. Фурса С. Я, Фурса Є. І., Фурса Є. Є., Нікітнюк О. М. Нотаріат України. Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: підручник у трьох книгах / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Алерта, 2015. 484 с.

4. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат»: Закон України від 01.10.2008 р. № 614-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 13. С. 449. Ст. 161.

5. Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.

6. Дякович М. М. Хрестоматія нотаріального права України: навч. посібник. 2-е видання. К.: Істина, 2018. 480 с.

7. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

8. Про державний нотаріат: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 25 грудня 1974 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1975. № 1. Ст. 4.

Dolynska M. S. Territorial competence of the notary bodies of Ukraine as one of the main principles of the implementation of notarial procedure in Ukraine

Legal issues, including the legislative regulation of the territorial competence of the notary bodies of the state, are considered.

The author carries out a comparative analysis of the legislative regulation of the territorial competence of the notary public's offices of the Ukrainian SSR and independent Ukraine.

Depending on the types of bodies authorized to make notarial acts, as well as the acts that equal to notarial, the author distinguishes four groups of the territorial competence: the territorial competence of the public and private notaries; the territorial competence of public individuals and official persons authorized to make notarial acts that equal to notarial under Articles 40, 40-1, 78 of the Law of Ukraine «On Notariate»; the territorial competence of officials of local self-government bodies; the territorial competence of consular institutions of Ukraine.

Special features of the observance of the norms of the territorial competence by public notaries in terms of Lviv region are characterized. Seven groups of types of notarial acts that are subject to obligatory execution by public and private notaries within the notarial district are determined.

The author gives the definition of the territorial notary competence. It is proposed to add an amendment to Article 9 of the Law of Ukraine «On Notariate» regarding limitations of making notarial acts by consular institutions of Ukraine.

The author proves that compliance with the rules of the territorial competence by bodies of notariate and quasi-notariate will lead to a reduction of litigation, including disputes that arise in drawing up a legacy on the basis of wills certified with violation of Article 13-1 of the Law of Ukraine «On Notariate».

Key words: public notary, notarial district, territorial competence of notary bodies, private notary.

Стаття надійшла 11 травня 2018 р.